

## РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Рибчук Олени Григорівни  
«Психологічні особливості розвитку критичного  
мислення офіцерів оперативного рівня», подану на здобуття  
наукового ступеня доктора філософії  
за спеціальністю 053 «Психологія»  
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

**Актуальність теми.** Трансформація природи воєнних конфліктів у XXI столітті зумовила появу нового виміру протистояння – когнітивного. У сучасній «когнітивній війні» об'єктом агресії стає не лише територія, а й свідомість та спосіб мислення військовослужбовця. В умовах російсько-української війни розвиток критичного мислення офіцерів оперативного рівня є не просто інтелектуальною перевагою, а стратегічним інструментом забезпечення національної безпеки. Критичне мислення є фундаментом для прийняття рішень в умовах інформаційного хаосу та асиметричних загроз. Це інтелектуальний ресурс, що дозволяє офіцеру зберігати ясність суджень під тиском дезінформації, що безпосередньо корелює з вимогами національної безпеки.

Дисертація Олени Рибчук є актуальною відповіддю на виклики когнітивної війни. Авторка не просто описує психологічний феномен, а надає дієву технологію формування інтелектуальної переваги її впровадження дозволяє готувати офіцера нового типу – здатного до автономного, критичного та прогностичного аналізу в умовах найвищого ступеня невизначеності. Тому, в умовах сьогодення, це не лише науковий внесок у військову психологію, а й критично важливий інструмент забезпечення боєздатності Збройних Сил України, що перетворює інтелект командира на вирішальний фактор перемоги.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження Рибчук О.Г. виконано відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України в межах розроблення науково-дослідних робіт:

«Обґрунтування доцільного варіанта побудови системи психологічного забезпечення військ (сил) Збройних Сил України з урахуванням досвіду збройних сил провідних країн – членів НАТО» (державний реєстраційний номер 0122U200865), «Розвиток м'яких навичок офіцерів у синтетичному середовищі. Розроблення методики розвитку м'яких навичок офіцерів у синтетичному навчальному середовищі» (державний реєстраційний номер 0122U003573).

**Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.**

Дисертантка якісно та ґрунтовно вибудувала методологічний фундамент, поєднавши системний, суб'єктний, діяльнісний, контекстний та аксіологічний підходи. Це дозволило розглянути критичне мислення не як ізольовану навичку, а як складну систему, що визначає професійну суб'єктність офіцера. Достовірність висновків підтверджується репрезентативною вибіркою (247 офіцерів – слухачів оперативного рівня підготовки) та коректним застосуванням статистичного апарату: критеріїв Манна-Уїтні, Вілкоксона, факторного аналізу та розрахунку розміру ефекту.

Використання надійного психодіагностичного інструментарію (тест Ф. Шайна на когнітивну рефлексію, методика О. Анісімова, шкала Д. Ла Коста, тест Л. Старкі) забезпечує високу валідність емпіричних даних. Вдало спланований та реалізований дизайн дослідження дозволив успішно здолати розрив між абстрактною когнітивною теорією та прагматичними вимогами процесу прийняття військового рішення (MDMP), логіка роботи дозволяє послідовно перейти від деконструкції теоретичних схем до практичної апробації психологічних механізмів розвитку критичного мислення.

Розділи дисертаційної роботи викладені логічно і послідовно у відповідності до сутності об'єкта та предмета дослідження. **Метою дисертації** є визначення, теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня, а також розроблення та апробування тренінгової програми розвитку критичного мислення офіцерів оперативного

рівня. **Об'єкт** – критичне мислення офіцерів оперативного рівня, **предмет** – психологічні особливості розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня.

**Структура і зміст роботи.** Дисертаційна робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел містить 213 найменування, з них 56 – іноземних, що свідчить про достатньо широку джерельну базу дослідження та врахування сучасних зарубіжних наукових досягнень.

У *вступі* дисертантка аргументовано обґрунтовує актуальність роботи, визначає методологічні орієнтири, мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, його методи, розкриває наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів. Також подає відомості щодо апробації отриманих результатів та їх впровадження.

У першому розділі висвітлено результати теоретико-методологічного аналізу підходів до дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня. Концептуальні засади дослідження становлять філософські погляди на природу раціонального пізнання, від античного сократівського діалогу до сучасного критичного раціоналізму, що відповідають провідним ідеям системного, діяльнісного, суб'єктного, контекстного та аксіологічного підходів. Авторкою запропоновано дефініцію поняття «критичне мислення офіцера оперативного рівня», яка витлумачується як структурований, цілеспрямований та рефлексивний пізнавальний процес, спрямований на системний аналіз інформації та обґрунтування рішень в умовах службово-бойової діяльності. Визначено сутність і зміст психологічного впливу професійного контексту (MDMP) на когнітивну сферу військового лідера, де критичне мислення постає інтелектуальною основою компетентності в умовах інформаційної невизначеності. Досліджено та описано структуру феномена, що інтегрує метакогнітивний, когнітивний та соціально-комунікативний компоненти, а також обґрунтовано систему рефлексивних, діалогічних та трансформаційних механізмів, які забезпечують якісні зміни в ментальних

моделях офіцера. Об'єктивно здійснений теоретичний аналіз, визначена на його основі структура компонентів та показників критичного мислення офіцерів оперативного рівня, психологічні механізми розвитку відображені у розробленій теоретичній моделі розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня, дозволило авторці наблизитися до емпіричної частини дослідження та якісно розробити чіткий план експерименту.

*Другий розділ* розкриває результати констатувального етапу експерименту. За компонентами та показниками критичного мислення вдало обрано психодіагностичний інструментарій дослідження, що надало змогу комплексно дослідити психологічні особливості критичного мислення офіцерів.

Особливої уваги заслуговує проведений факторний аналіз рівнів критичного мислення який дозволив виявити та окреслити п'ять диференційованих профілів, що корелюють зі специфічними психологічними характеристиками та когнітивними здібностями. Важливим результатом дослідження є виявлення соціального аспекту критичного мислення, який проявляється через зв'язок із комунікативною толерантністю, як свідчення що критичне мислення не є суто когнітивною характеристикою, а тісно пов'язане з особливостями міжособистісної взаємодії та соціальною адаптацією. Експертний інтерес також викликає виявлена проблема «полезалежності» більшості офіцерів. У контексті концепції Mission Command (децентралізованого управління) полезалежність є значним фактором ризику, оскільки обмежує автономність офіцера та його здатність до ініціативного ухвалення рішень за умов відсутності чітких директив, або ж ризику виникнення небезпечного «ефекту групового мислення» у ході ухвалення управлінських рішень. Також дисертантка аргументовано доводить, що низький рівень комунікативної толерантності заважає ефективній інтеграції альтернативних точок зору під час штабного планування.

*Розділ 3* містить опис результатів формульовального етапу експерименту через апробацію програми «Хто мислить, той перемагає!». Ефективність тренінгу підтверджена значущими статистичними показниками, зростанням

рівня загальної рефлексивності, логічності мислення та рівня критичного мислення офіцерів. Соціально-діалогічний вимір програми безпосередньо працює на підвищення ефективності процедур «Red Teaming» та воєнних ігор (wargaming). Запропоновано та доведено що розвиток критичного мислення забезпечується через чотири взаємопов'язані механізми: рефлексивний, проблемно-орієнтований, діалогічний та трансформаційний. Це дозволяє досягти якісної перебудови ментальних моделей офіцера, зміцнюючи його когнітивну резилієнтність.

Загальні висновки роботи відповідають поставленій меті та завданням, матеріали викладені чітко і логічно, та описані перспективи подальших досліджень.

### **Наукова новизна та практичне значення результатів.**

Дисертаційне дослідження Рибчук О. Г. характеризуються науковою новизною і має значні перспективи подальшого впровадження результатів у військову психологічну практику. Наукові положення і висновки дисертаційного дослідження є результатом комплексного наукового дослідження, виконаного авторкою на достатньо високому теоретико-методологічному рівні.

До найбільш вагомих результатів роботи, які мають необхідні ознаки наукової новизни та достовірності, на наш погляд, слід віднести: вперше виокремлено та психологічно обґрунтовано механізми розвитку критичного мислення спеціально для офіцерів оперативного рівня підготовки, удосконалено концепт «критичне мислення офіцера», адаптований до реалій сучасної високотехнологічної та інформаційно-насиченої війни, набуло подальшого розвитку розуміння структури інтелектуальної переваги як ресурсу когнітивної безпеки держави.

Достовірність наукових положень, сформульованих авторкою у дисертації, підтверджується їх **впровадженням у практику діяльності**. Матеріали інтегровано в освітній процес Національного університету оборони України (курс L-3) та Національної академії Національної гвардії України. Okремо слід відзначити впровадження у діяльність Головного управління розвитку спроможностей авіації, військової частини А2393 (ОК

«Південь») та Головного управління психологічної підтримки персоналу ЗСУ. Це підтверджує, що розробки авторки реально посилюють спроможності Сил оборони.

**Академічна доброчесність та відповідність вимогам.** Дисертація Рибчук О. Г. є взірцем дотримання норм академічної доброчесності. Усі джерела цитуються належним чином, ознак плагіату не виявлено. Авторкою опубліковано 17 наукових праць, з яких 9 статей у провідних фахових виданнях категорії Б. Робота повністю відповідає вимогам Постанови КМУ № 44 та наказу МОН № 40. Анотація відповідає змісту та висновкам дисертації.

**Зауваження та побажання (дискусійні положення).** Загалом високо оцінюючи роботу, вважаю за необхідне висловити кілька конструктивних зауважень та побажань:

1. У подальших дослідженнях варто глибше диференціювати вплив інтенсивного бойового досвіду на стійкість навичок критичного мислення, оскільки екстремальний стрес може спричиняти регресію до спрощених, догматичних схем мислення навіть у підготовлених офіцерів.

2. Тренінгова програма могла б бути доповнена специфічними модулями з розпізнавання технологій глибоких фейків (deepfakes) та складних багатовекторних ІПСО, що є критичним у сучасній «когнітивній війні».

3. У роботі зазначається що програма розвитку критичного мислення більш адаптована під планомірний процес прийняття військових рішень MDMP (Military Decision Making Process), проте у сучасних бойових умовах високої невизначеності, динаміки та гострого дефіциту часу офіцери часто не мають змоги здійснювати вичерпний аналіз, покладаються на швидкі, інтуїтивні судження. Можливо було б доцільно окремо дослідити та доповнити програму розвитку критичного мислення вправами для навчання прийняттю рішень за моделлю RPD (Recognition Primed Decision), тобто швидких, інтуїтивних рішень у складних, динамічних умовах.

4. Перспективною вбачається подальша диференціація програми розвитку критичного мислення як за видородовою діяльністю так і за

рівнями підготовки (тактичний, оперативний, стратегічний) методичних рекомендацій. З цією метою варто приділити увагу забезпеченню модульності програми і окреслити які саме модулі (блоки) програми є універсальними, а які можливо адаптувати під конкретну специфіку видородової діяльності.

Ці зауваження не применшують значущості отриманих результатів і мають характер наукової дискусії.

**Загальний висновок.** Дисертаційна робота здобувачки наукового ступеня доктора філософії Рибчук Олени Григорівни «Психологічні особливості розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня» є самостійною, завершеною та актуальною науковою працею, що вирішує важливе завдання сучасної військової психології – розвиток когнітивного потенціалу офіцерського складу Збройних Сил України в умовах воєнного стану. Робота відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року «Про затвердження порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами).

На підставі аналізу теоретичної обґрунтованості, наукової новизни та практичної значущості результатів вважаю, що Рибчук Олена Григорівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент:

доктор філософії, доцент кафедри  
лідерства інституту професійної  
військової освіти «Вишкіл  
Лідерів» Національного  
університету оборони України



Ігор МОСКАЛЬОВ

«04» лютого 2025 року